

NOTES SOBRE LA LOCALITZACIÓ DE LES CAPELLES ROMÀNIQUES DE SANT MARTÍ DE MONTGAT I SANTA SUSANNA D'ALELLA

Aquesta comunicació té per objectius intentar localitzar l'emplaçament de dues capelles medievals: Sant Martí de Montgat i Santa Susanna d'Alella. Aquests casos són representatius de l'habitual problemàtica que presenta l'estudi del romànic quant a les capelles conservades i les només documentades.

LA CAPELLA DE SANTA SUSANNA (ALELLA).

La capella de Santa Susanna era una capella rural de la qual actualment es descobreix la ubicació, però que tradicionalment s'ha vingut situant entre els termes municipals d'Alella i Tiana.

Apareix documentada per primer cop en una venda de terres al terme d'Alella, datada el 21 d'octubre de l'any 989 «... in comitatu Barchinonensi in Maretima, in terminio de Alela (...) de aquilonis, in uia qui u[...] Sancta Sussagna;...»

Novament en un document de l'any 1067, en la definició d'un alou per part de la Canonja de la Santa Creu i Santa Eulàlia, on apareix a ponent l'afrontació amb Santa Susanna passant cap al puig *Venrano*.

També el 2 de desembre del 1100, en l'acta de consagració de l'església de Tiana, s'esmenta que la parròquia confrontava a llevant des de l'antiga església de Santa Susanna al Puig *Veran*, actual coll de Vendrans, entre Alella i Tiana.

A partir de 1324 apareix documentat un altar dins la parròquia, sota la mateixa advocació.

LA CAPELLA DE SANT MARTÍ (MONTGAT).

La capella de Sant Martí de Montgat es troba situada en el barri marítim de Tiana, actualment terme municipal de Montgat, dins els terrenys de la finca de can Galceran, que formava part de la hisenda de can Ribas. Actualment es troba al costat d'unes pistes d'un club de tennis entre l'autopista A-19 i la pota nord de les rondes (B-20).

La capella de Sant Martí de Montgat pertanyia a l'edat mitjana al terme de Tiana (1). Marià Ribas creu que es va erigir dins la propietat d'una vil·la romana, a partir de l'abundància de materials romans trobats a la zona i l'aprofitament de carreus, una mola de molí i altres materials en els murs de la capella (2).

Apareix documentada per primer cop el 18 de març de 1026. Una dona, Ega, dona al monestir de Sant Cugat del Vallès una peça de terra que li prové del seu pare «et ipsa eclessia qui ibi est fundata Sancti Martini, qui mihi advenit...». Aquesta finca afrontava a tramuntana amb la muntanya de «campo Senteges» i «Tizana», a llevant amb l'«areneo de vila Elela», a migdia amb les ones del mar i a ponent amb un sorral l'«areneo de Chanalicas». L'any 1098 aquesta capella apareix documentada juntament amb la capella de Sant Romà de *Monte Gato*, quan el papa Urbà II la confirma a Sant Cugat. El papa Calixte II, l'any 1120, va confirmar aquesta possessió del cenobi.

En el *Atlante español* de 1783 es cita de Montgat: «al parecer, pues se halla en su termino cerca de Mongat (de que hablaremos despues) una Iglesia pequeña con la advocacion de San Martin Obispo de Tours, y una especie de cementerio, que esta cerca de ella y otros vestigios que dan á conocer haber sido aquello parròquia antigua» (3)

Madoz, en el 1849 ens diu «del citado barrio (Mongat) hácia el N., una capilla ruinosa, titulada de Sant Martin de Tours, con un pequeño cementerio en donde se dió sepultura á los cadáveres hasta el año 1814...» (4) Pladevall, a partir de la consulta de les Visites pastorals del s. XIX, descobreix la restauració de la capella, que va canviar el culte pel de la Verge del Pilar (5).

La capella de Sant Martí és de nau única, de planta rectangular, amb un absis semicircular en la capçalera que s'uneix a la nau mitjançant un arc triomfal de mig punt. La coberta és de volta de canó i l'absis està cobert per una volta de quart d'esfera. L'aparell està compost per filades de pedra irregulars, debastades a cops de maceta, col·locades de forma isòdoma. L'arc triomfal i els angles exteriors de la nau estan construïts per un aparell més regular i més ben treballat, que recorda el reforç que apareix en els murs pre-romànics. En el mur s'havia reaprofitat una mola de molí i un fust de columna, que Galera i Artés classifiquen com a romana i que va ser extreta en una restauració recent. (6)

El tipus de mur i l'estructura de l'església podrien portar a una datació de la segona meitat del s. XII, amb altres paral·lels a la comarca com l'església de Sant Bartomeu d'Òrrius o Santa Maria del Viver (Argentona).

LA CAPELLA DE SANT ROMÀ.

La capella de Sant Romà de Tiana es troba situada a ponent del terme de Tiana. S'hi accedeix a partir del Km 3,7 de la carretera de Badalona a Mollet (B-500), on hi ha un camí d'uns 500 mts que porta a la finca.

De l'etapa visigòtica cal remarcar la troballa de dues sepultures de *tegulae* que Prevosti ja relaciona amb un culte dels primers cristians. (7)

Ja a l'època medieval la capella apareix esmentada en primer lloc el 14 de maig de 1038; en una venda d'unes terres del *vico Bitulone* afrontant a llevant, parla de la via que va a Sant romà (*Sancti romani*). (8)

Sembla que aquests territoris formaven part de les propietats del monestir de Sant Cugat del Vallès, ja que l'any 1048 o el 1098 el papa Urbà II confirma a aquest monestir la possessió de la capella de Sant Martí i Sant Romà de Montegato. Així l'any 1120, el papa Calixte II confirma novament a Sant Cugat del Vallès la possessió de la capella de Sant Martí i Sant Romà de Montegato *ab sa dominicatura*. Més tard, l'11 d'octubre de 1204, en una venda d'una olivera per part de Ramon de Caneto i els seus al monestir de Sant Cugat del Vallès, apareix com a testimoni Arnau de Santromà. (9)

La capella va aparèixer a nivell arqueològic a partir dels anys 60, i sols mostra la fonamentació de l'estructura en planta. És d'una sola nau rectangular amb les mides interiors de 6,4 x 4 mts, i el presbiteri està format per un absis semicircular de 2 mts de radi. Els vestigis del mur nord formen part del mur de contenció de la terrassa on es troba la capella actual. La porta d'accés estaria oberta a ponent i l'església estaria orientada a llevant.

En l'absis de la capella van aparèixer uns fragments de mosaic en el paviment que es conserva *in situ*, que segons X. Barral estan compostos de set trossos blancs i un de negre. Les tesel·les fan 0,7 cm de costat. Aquests mosaics, donada la manca d'informació de les publicacions del jaciment, impossibiliten X. Barral de poder-los datar. (10)

Tal com hem vist, des de les ceràmiques fins a les tombes trobades podríem situar, com diu Marià Ribas, un primitiu culte cristià dins el Baix Imperi (s. IV-V) en una de les dependències de la vil·la, que devia continuar sense interrupcions greus fins al temple detectat a nivell arqueològic. Un altre element important a tenir en compte per a la datació del culte en temps dels primers cristians és l'hagiografia (11).

Sant Romà, que també denota un passat romà de la vil·la, segons diu la tradició, és un personatge romà de classe privilegiada, alguns el classifiquen com a sacerdot, que va ser martiritzat a Antioquia en temps de l'emperador Galeri (305-311). El martiri va constar en el suplici amb garfis, li van tallar la llengua, va ser estrangulat amb una corda i cremat finalment en una foguera. Hi ha molts sants que tenen aquests nom a Hispània, ja que el seu culte estava molt estès per la popularització de la seva vida per part del poeta Prudenci (348-v.405) (12), i Saragossa era un nucli important del seu culte a partir de la relíquia de la seva llengua.

M. Ribas creu que «tot i estar molt malmesa; conserva elements expressius en els quals s'endevina l'enllaç amb l'obra romana, tot i que l'una no formà part de l'altra, però fins a un cert punt tenen una certa relació que evoluciona fins arribar a un reduït aparell de pedres visibles al defora que marca una època de construcció pre-romànica, anterior a la referida escriptura» (es refereix a un document de l'any 1068 del qual no cita la procedència). (13)

X. Barral, en l'anàlisi de la capella de Sant Romà de Tiana (14) veu l'estructura en planta de l'absis lleugerament ultrapassada, característica de les esglésies pre-romàniques, i a més inclou la capella en un llibre sobre art pre-romànic a Catalunya, elements que portarien a una datació anterior o dins el s. X. Aquesta estructura no es veu en la planta de J.A. Adell que acompanya el text, i a més la trama del dibuix assenyala una datació posterior al s. X, fet que porta a certes contradiccions. A. Pladevall, en canvi, opina que «...gràcies a les excavacions efectuades, les dimensions de la planta correspondrien a un edifici del s. XI». (15)

Crec que podríem convenir, com a data més correcta, la situació de l'inici del temple excavat en el s. XI, tal com apunta Pladevall, i coincidint amb l'aparició dels primers documents escrits i la datació de les pintures dels murs. Aquesta capella formaria part d'un mas que es trobaria en el nivell inferior del mas actual i abans dels últims estrats romans, i de la qual la torre de defensa formaria part. Segurament, els mosaics descrits per Barral formarien part de nivells romans.

Una altra problemàtica important que genera aquesta capella és la possible doble advocació que apareix en la documentació, que com ja hem presentat en les capelles de Sant Martí de Montgat i Santa Susanna d'Alella faria variar les seves advocacions i les referències actuals.

LOCALITZACIÓ DE LES CAPELLES.

La localització d'aquestes dues capelles documentades anteriorment ha estat motiu de diverses interpretacions. El problema central està en l'existència actual d'una capella sota l'advocació de sant Martí a Montgat. Paral·lelament, hi ha documents que ens parlen d'una capella sota l'advocació de santa Susanna que, per les afrontacions, podríem situar en el mateix lloc, malgrat que no apareix mai una doble advocació. A partir d'aquí s'obre un altre interrogant. Si la capella que avui anomenem de Sant Martí és la capella de Santa Susanna, on podríem situar la capella medieval de Sant Martí?

A l'entorn d'aquesta zona apareixen altres capelles que, ja sigui per l'advocació, la toponímia de les afrontacions documentals o la toponímia actual, poden relacionar-se directament amb aquesta problemàtica. Són la capella de Sant Romà de Tiana, la capella de Sant Martí de Poià (avui Sant Jeroni de la Murtra) i una necròpoli medieval al paratge de Pomar a Badalona, sense evidències de haver-se localitzat en les immediacions un temple religiós del qual tampoc no tenim constància documental.

A continuació tractarem les diferents possibilitats de relació entre l'advocació coneguda documentalment i les restes conservades dels edificis.

1. Santa Susanna en lloc desconegut del terme d'Alella.

Una de les possibilitats que s'han vingut exposant tradicionalment és la de situar una capella amb aquesta advocació en un lloc indeterminat dins el terme d'Alella (16), que hauria perdut el culte en abandonar-se l'edifici i desaparèixer, fins i tot, del record toponímic. Segueix essent una de les possibilitats, però és de difícil explicació:

1) No hi ha cap document que s'especifiqui el terme on es situa Santa Susanna. Totes les referències documentals d'aquest edifici el situen en la partió entre Tiana i Alella com a punt de referència.

2) Només a partir de l'acta de consagració de l'església de Sant Cebrià de Tiana (17) se'ns pot concretar una mica quan es situa una peça de terra, propietat de la parròquia de Sant Cebrià, al costat de Santa Susanna i en el lloc anomenat Monistrol.

3) Si acceptem que Monistrol era en el terme de Tiana, tal com ens confirma el document de 1026 «...in parrochia de Tizana, in locum que dicunt Munistrol...» no ens queda cap altra solució que descartar el desconeixement de l'emplaçament de Santa Susanna, i situar-la no en el terme d'Alella sinó en el terme medieval de Tiana, avui Montgat.

2. Santa Susanna és l'actual edifici conegut com Sant Martí de Montgat.

Aquesta possibilitat ja fou expressada per Lluís Galera i Salvador Artés (18). És la més convincent si tenim en compte les referències documentals:

1) Tant en el document de 1067 com en l'acta de consagració de 1100 s'utilitza Santa Susanna com a referència per a la delimitació territorial conjuntament amb el puig o coll de Vendrans, amb el qual l'edifici de Sant Martí de Montgat està pràcticament en línia recta partint els termes d'Alella i Tiana.

2) El fet que més afavoreix aquesta identificació és la vinculació d'ambdues capelles amb el lloc de Monistrol. Així, en el document de 1026 es diu que l'església que s'anomena Sant Martí es troba en el lloc anomenat Monistrol: «...et ipsa ecclesia qui ibi est fundata S. Martini, qui mihi advenit de ienitorum sive per omnes voces que est hec omnia in chomitatum Barch, in Maretima, in parrochia de Tizana, in locum que dicunt Munistrol...». Mentre que uns setanta anys mes endavant, l'any 1100, es diu, en l'acta de consagració de Sant Cebrià, que hi havia una peça de terra al costat de Santa Susanna en el lloc anomenat Monistrol «...aput antiquam ecclesiam sancte Susanne, petiam unam terre in loco vocato Munistrol;...».

3) Finalment, només ens cal situar el lloc Monistrol a Montgat. En el document del 1007 de la venda del castell de Montgat al monestir de Sant Cugat del Vallès, es diu que aquest castell era situat «... in comitatum Barch., iusta locum quem dicunt Monestrolo...». Podem situar, doncs, el lloc Monistrol a Montgat. Un lloc, que per cert seria força ampli, on situaríem al seu costat el castell de Montgat, dalt d'un turó, i l'església de Sant Martí-Santa Susanna.

3. Sant Martí a Montgat.

Aquesta és la tesi que s'ha vingut acceptant tradicionalment, refermada per la perduració del topònim en l'actualitat.

1) De fet només podem situar documentalment Sant Martí a Montgat, a partir de la seva vinculació al lloc Monistrol i a partir de les butlles papals que associen a Sant Martí el nom Montgat.

2) És precisament a partir de les butlles que també s'associa a Sant Martí una altra advocació o temple: Sant Romà.

4. Sant Martí a Badalona.

En trobar-nos amb la coincidència de la doble advocació, mai amb constància documental, se'ns presenten altres possibles solucions. Una d'elles és una possible confusió que hauria situat un temple amb sant Martí com a titular a Montgat, quan el seu emplaçament caldria buscar-lo dins el terme de Badalona.

Aquesta hipòtesi s'explicaria a partir de situar un topònim «Monistrol» en el terme de Badalona. Segons Josep M. Cuyàs (19), a la zona de Pomar, a Badalona, s'hauria situat un suposat monestir dedicat a sant Sergi, del qual no hi ha cap constància documental, però en canvi sí d'un lloc anomenat «Monasteriolo». S'ha posat en relació amb aquesta tesi la troballa de la necròpoli medieval de can Boscà (20). Malgrat el fet que aquesta tesi és molt discutible, més encara quan no hi ha cap constància documental i desconexim l'origen d'on s'extreu l'existència del topònim «Monistrol» a Pomar, si l'acceptéssim es podria obrir pas a la hipòtesi de la confusió dels dos «monistrols».

Aquesta confusió vindria avalada pel fet que en el document de 1007 de la venda del castell de Montgat es situa aquest «...iusta locum quem dicunt Monestrolo...» no pas en el mateix lloc. A més, segons un document citat i transcrit per Cuyàs, datat el 1025, observem la clara diferenciació dels dos topònims Montgat i Monistrol quan es diu que «Ermildia difunta, donà el seu alou, que tenia a l'apendicio de Monti Gato i de Monistrol i de Vico Tizana...», en una apreciació feta justament des de Badalona. De fet, tampoc no hi ha cap document que situï Santa Susanna al lloc Monistrol, només és al costat.

1) Si donem per bona l'existència d'un monestir a Pomar, en un lloc anomenat Monistrol, que seria de gran extensió, podríem situar-hi un temple amb sant Martí com a titular, que podria ser el mateix monestir o algun altre temple de les immediacions, com Sant Romà de Tiana.

2) A banda de la dificultat d'acceptació d'aquesta hipòtesi, excessivament forçada, cal tenir en compte un altre element, el fet que només hauria d'existir un lloc «Monistrol» que es situaria en els termes de Badalona i Tiana, fet que no apareix constatat en cap document.

5. Sant Martí a Sant Romà de Tiana.

Aquesta hipòtesi sorgeix de les dues butlles papals, la de 1098 i la de 1120, on es confirmen diverses propietats i entre elles l'església de Sant Martí i, segons com s'interpreti, Sant Romà de Montgat: «...ecclesia s. Martini et s. Romani de Monte Gato,...» i «...s. Martini, et s. Romani de Montecato, ...».

1) El fet que avui dia coneguem un edifici amb aquesta advocació a Tiana fa pensar que els documents fan referència a dos temples diferents, Sant Martí i Sant Romà. Però el fet d'associar el nom Montgat a ambdues capelles per separat resulta certament estrany, donat que si bé Sant Martí es troba al litoral i en la zona d'influència del Castell de Montgat, que ha donat origen al topònim, Sant Romà es troba més a l'interior, i molt més proper d'una banda a la parròquia de Tiana i de l'altra a la zona de Pomar, i per tant d'un lloc suposadament conegut com a Monasteriolo.

2) Si Sant Romà és a prop d'un lloc conegut com a Monasteriolo, si Sant Martí és en el mateix lloc de Monasteriolo i el castell de Montgat i la capella de Santa Susanna són a prop del lloc Monasteriolo, ¿no podria haver-se produït una confusió i atorgar la pertinença a Montgat a una sola església, amb la doble advocació a Sant Martí i Sant Romà, aixecada en el lloc que avui coneixem com Sant Romà de Tiana, prop de Pomar i on suposadament hi hauria el lloc Monasteriolo?

6. El topònim «Monistrol».

La primera notícia que tenim d'aquest topònim (21) és de l'any 989, quan s'esmenta en un document de venda al bisbe Gotmar de Girona de diverses propietats, entre elles part d'una torre, situades «...in comitatu Barchinonense, in terminio de uico Bitulona uel in Maretima, in locum ubi dicunt Monasteriolo uel in eius termines». L'any 993, en el document d'una permuta en aquesta mateixa zona entre l'abat Odó del monestir de Sant Cugat del Vallès i Guillem i Guisla, consta una terra «...qui est in locum uocitatum Munistrolo...».

Si entrem a considerar el significat del terme veurem que prové del diminutiu llatí «Monasteriolo», és a dir petit monestir (22). Així doncs, el més fàcil és

apuntar que a mitjans del segle X, en aquesta zona, hi podria haver una petita comunitat monàstica o eremitori. Amb tot però, també és qüestionable:

1) Les petites comunitats de deodats o donats i eremitoris no apareixen fins a segles més tardans en la documentació i vinculades en masos, com Santa Margarida de Cabrera, Sant Salvador de Vilassar de Dalt, entre d'altres.

2) En la nostra opinió, tant el «Monistrol» de Badalona com el de Montgat són un mateix lloc, que seria prou ampli com per haver donat origen a la doble interpretació moderna.

3) En el nostre cas, creiem que el significat de «petit monestir» pren el sentit de «petita propietat del monestir», fent referència a la casa mare, Sant Cugat del Vallès. Aquest monestir fou el centre monacal benedictí més important de tot el comtat de Barcelona i el seu paper en la repoblació del país fou cabdal. Als segles X-XII Sant Cugat posseïa drets i la senyoria eminent sobre set castells i cinc torres en les zones de la marca. Com diu Coral Cuadrada: «Les seves possessions eren tan extenses que el seu abat, el 1173, obtingué de Roma el permís per dividir-les en sectors o pabordies...» (23)

La major part de la documentació on apareix el topònim «Monistrol» està en relació amb el monestir de Sant Cugat: l'abat permuta propietats que tenia a Alella a canvi d'unes terres a «Munistrolo» el 993; l'abat compra un alou i el castell de Montgat al costat de «Monateriolo» el 1007, i el cenobi de Sant Cugat rep la donació d'un alou amb l'església de Sant Martí situat a «Munistrolo» el 1027. I quan no és explícit s'hi entreveu la relació: l'any 989 es venen unes terres en el lloc de «Monasteriolo» en el terme de Badalona, però sabem, per la confirmació de béns del monestir de l'any 1002 (24), que aquest posseïa béns en aquell terme.

Així doncs, podem dir que la zona entre Pomar a Badalona i Montgat seria una propietat del monestir de Sant Cugat del Vallès coneguda com a Monistrol, en referència a la pertinença, no pas perquè necessàriament hi hagués hagut una comunitat, sinó perquè el cenobi benedictí pren com a referència en els diferents documents on intervé allò que més el significa: el seu domini a la zona.

CONCLUSIONS.

La hipòtesi que plantejem arrenca d'un fet que donem per acceptat: l'església de Santa Susanna, dita d'Alella, és l'edifici que actualment coneixem com a Sant Martí de Montgat.

A partir d'aquí, i després d'analitzar les diferents possibilitats, arribem a la conclusió que el lloc «Monistrol» feia referència a una àmplia zona propietat del monestir de Sant Cugat del Vallès i que situem entre Montgat, Pomar i Sant Romà de Tiana, dins dels termes de Tiana, Badalona i el castell de Montgat.

El fet que s'associïn les dues advocacions, sant Martí i sant Romà, a Montgat, s'explicaria a partir del terme del castell del qual eren propietaris els monjos de Sant Cugat des de 1007 i que, amb el pas dels temps, va configurant-se com a topònim de major entitat que no pas Monistrol, que si bé es va emprant en la documentació patrimonial concreta, en la documentació general (ens referim a les confirmacions de béns) apareix com Badalona (1002) o Montgat (1098 i 1120), segons el terme dins el qual es trobi la propietat en qüestió.

Pel que fa a la doble advocació de Sant Martí i Sant Romà de Tiana apuntem la possibilitat, a partir de les butlles papals, que aquesta doble titularitat pertanyi a la capella de Sant Romà de Tiana. La casa de Santromà de Tiana es pot remuntar a les restes d'una vil·la d'època romana, la qual és una de les poques de la comarca excavada en una gran extensió.

Aquestes van començar el 1933 a partir de l'obra del senyor Epifani de Fortuny, baró d'Esponellà. La vil·la va estar edificada dalt del turó de Sant Bru (262 mts) al costat dret de la riera de Tiana. Prevosti descriu la vida activa d'aquesta vil·la amb aquests termes «Perdurà, aquest hàbitat romà, des del segle I a.C fins al segle V.

Però la vida no quedà interrompuda en aquest moment sinó que continuà havent-hi restes de ceràmiques i construccions, difícils de datar, que suposem que abarquen el lapsus de temps que va transcórrer entre l'època romana i l'època medieval, en què tenim testimonis escrits que ens demostren l'existència de la casa en aquells moments (segle XI)» (25)

A partir de les restes, es detecta que la vil·la alto-imperial va entrar en decadència a partir del s. III i va viure una revifalla a partir dels ss. IV i V. D'aquesta etapa cal remarcar la troballa de ceràmiques de producció local imitant les sigil·lates clares baix imperials, i una estatueta del déu Hermes-Pan de petites dimensions (19 cm d'alt per 14,5 cm d'ample i un gruix de 7,1cm) estudiada per Guitart de forma exhaustiva i que situa cronològicament en el s. V. (26)

A partir d'aquí, l'activitat de la vil·la no desapareix però minva notablement fins a enllaçar amb l'edat mitjana. En l'etapa visigòtica minven considerablement les restes de ceràmica baix imperial, element que demostra una etapa d'aïllament de la vil·la i un règim d'autosuficiència i autarquia. D'aquesta etapa cal remarcar la troballa de dues sepultures de *tegulae* que Prevosti ja relaciona amb un culte dels primers cristians (27).

Ja a l'època medieval la capella apareix esmentada en primer lloc el 14 de maig de 1038 en una venda d'unes terres del *vico Bitulone*; afrontant a llevant parla de la via que va a Sant romà (*Sancti romani*) (28).

Com hem vist, aquests territoris formaven part de les propietats del monestir de Sant Cugat del Vallès. Més tard, l'11 d'octubre de 1204, en una venda d'una

olivera per part de Ramon de Caneto i els seus al monestir de Sant Cugat del Vallès, apareix com a testimoni Arnau de Santromà (29).

La casa pairal de can Santromà està molt refeta durant l'etapa baix medieval. Pels nivells detectats per l'excavació sembla que es va construir sobre l'antic mas alt medieval, del qual sols es conserven alguns vestigis en la part posterior de la casa, concretament la paret de fonamentació del celler modern que arrenca des dels nivells romans.

Aquesta paret enllaça amb una torre de defensa de secció semicircular i de tres pisos d'alçària. Els murs d'aquesta estructura estan peraltats en el pis inferior formant una secció cònica fins a l'alçada del primer pis. A partir d'aquí continua amb una estructura cilíndrica de secció semicircular.

En la torre trobem dues filades d'obertures. En el primer pis hi ha unes petites finestretes quadrades amb dentell i formades per quatre pedres regulars. A l'alçada del segon pis presenta tres petites finestres amb arcs de mig punt rebaixats, fets amb dovelles de pedra treballades irregularment.

El mur, de rebla, utilitza morter de calç, pedres irregulars situades de forma molt anàrquica sense fer filades perfectes. La torre està reforçada amb un contrafort de secció triangular fins a l'alçada del primer pis.

Com hem vist, aquest mas apareix documentat des del s. XI i les estructures conservades formarien part del mas alt medieval, que seria molt reformat durant el període baix medieval. La importància d'aquest vestigi rau en la concentració, en un sol lloc, d'una estructura religiosa, un mas i unes estructures defensives que palesen aquest element d'aïllament i autosuficiència que caracteritza la vida agrícola després de la crisi romana del s. III, i que serà el germen del modus de producció feudal a partir del règim del colonat. També és important la pervivència de la vil·la de l'antiguitat tardana fins a l'època medieval, amb testimonis no només de l'hàbitat rural sinó del culte cristià, del qual segurament més masies del Maresme podrien ser testimonis.

Un altre element important del mas Santromà és la seva situació estratègica que domina el pas natural del Maresme vers el Pla de Barcelona. Segurament, en la conquesta de Barcelona, el francs devien establir en aquest lloc un campament o assentament per tal d'enfortir i preparar l'atac de conquesta a la ciutat.

Segons Esteve Albert (30) hi ha el costum en les tropes franques de fundar una capella a Sant Martí, o dedicar una advocació a aquest Sant en una capella existent, en senyal de protecció. Aquest element ajudaria a entendre com seria possible una doble advocació de la capella de can Santromà. Hi hauria el sant titular, sant Romà, que tindria culte a aquesta capella des dels temps dels primers cristians i una segona advocació, no tan significativa, de sant Martí, imposada per les milícies franques. (31)

A la llarga, el culte de Santa Susanna passaria a la parròquia segurament per abandonament de la capella ermitana, com ha passat a altres llocs, com Sant Martí de la Pujada a Argenton, Sant Vicenç de Burriac a Vilassar, entre d'altres. En un moment posterior i més modern la capella de Sant Romà conservaria el culte que li era propi, i l'antiga capella refeta i restaurada de Santa Susanna agafaria el culte a Sant Martí, possiblement en temps del rei Martí l'Humà, en què hi va haver una revifalla d'aquest culte.

Jaume Vellvehí i Altimira
Joaquim Graupera i Graupera (*)
Grup d'Història del Casal

APÈNDIX DOCUMENTAL

Abreviatures.

ACB. - Arxiu de la Catedral de Barcelona

ACA. - Arxiu de la Corona d'Aragó

APA. - Arxiu de la Parròquia d'Alella

DOCUMENTS SOBRE «SANTA SUSANNA»

989/octubre/21 «... in comitatu Barchinonensi in Maretima, in terminio de Alela (...) de aquilonis, in uia qui u[...] Sancta Sussagna;...». (32)

1067 En la definició d'un alou per part de la Canonja de la Santa Creu i Santa Eulàlia, on en les afrontacions apareix a ponent l'afrontació amb Santa Susanna passant cap al puig *Venrano*. (33)

1100/Desembre/2 En l'acta de consagració de l'església de Tiana s'esmenta que la parròquia confrontava a llevant des de l'antiga església de Santa Susanna al Puig *Veran*, actual coll de Vendrans, entre Alella i Tiana. (34) «...aput antiquam ecclesiam sancte Susanne, petiam unam terre in loco vocato Munistrol;...» (35)

1324 A partir d'aquesta data apareix documentat un altar dins la parròquia sota la mateixa advocació. (36)

DOCUMENTS SOBRE «SANT MARTÍ»

- 1026/març/18 Una dona, Ega, dóna al monestir de Sant Cugat del Vallès una peça de terra que li prové del seu pare «...et ipsa ecclesia qui ibi est fundata **S. Martini**, qui mihi advenit de ienitorum sive per omnes voces que est hec omnia in chomitatum Barch., in Maretima, in parrochia de Tizana, in locum que dicunt Munistrol...» Aquesta finca afrontava a tramuntana amb la muntanya de «campo Senteges» i «Tizana», a llevant amb l'«areneo de vila Elela», a migdia amb les ones del mar i a ponent amb un sorral l'*areneo de Chanalicas* (37)
- 1098 Aquesta capella apareix documentada juntament amb la capella de Sant Romà de *Monte Gato*, quan el papa Urbà II confirma a Sant Cugat aquesta capella «...ecclesia s. **Martini** et s. Romani de Monte Gato,...» (38)
- 1120 El papa Calixte II va confirmar aquesta possessió del cenobi «...s. **Martini**, et s. Romani de Montecato,...» (39)

DOCUMENTS SOBRE «MONISTROL»

- 989 S'esmenta en un document de venda al bisbe Gotmar de Girona de diverses propietats, entre elles part d'una torre, situades «...in comitatu Barchinonense, in terminio de uico Bitulona uel in Maretima, in locum ubi dicunt **Monasteriolo** uel in eius termines.» (40)
- 993 En el document d'una permuta en aquesta mateixa zona, entre l'abat Odó del monestir de Sant Cugat del Vallès i Guillem i Guisla, consta una terra «...qui est in locum uocitatum **Munistrolo**...» (41)
- 1007 A la venda del castell de Montgat al monestir de Sant Cugat del Vallès, es diu que aquest castell era situat «... in comitatum Barch., iusta locum quem dicunt **Monestrolo**...» (42)
- 1025 Observem la clara diferenciació dels dos topònims Montgat i Monistrol, quan es diu que «Ermildia difunta, donà el seu alou, que tenia a l'apendicio de Monti Gato i de **Monistrol** i de Vico Tizana...» (43)
- 1026/març/18 Una dona, Ega, dóna al monestir de Sant Cugat del Vallès una peça de terra que li prové del seu pare «...et ipsa ecclesia qui ibi est fundata S. Martini, qui mihi advenit de ienitorum sive per omnes voces que est hec omnia in chomitatum Barch., in Maretima, in parrochia de Tizana, in locum que dicunt **Munistrol**...» Aquesta finca afrontava a tramuntana amb la muntanya de «campo Senteges» i «Tizana», a llevant amb l'«areneo de vila Elela», a migdia amb les ones del mar i a ponent amb un sorral l'*areneo de Chanalicas* (44)
- 1100/Desembre/2 En l'acta de consagració de l'església de Tiana s'esmenta que la parròquia confrontava a llevant, des de l'antiga església de Santa Susanna al Puig *Veran*, actual coll de Vendrans, entre Alella i Tiana. (45) «...aput antiquam ecclesiam sancte Susanne».

NOTES.

- (*) Voldríem agrair la col·laboració de Ramon Teixidor i Mn. Salvador Solà per a la realització d'aquest article.
- 1.- La segregació municipal de Montgat respecte a Tiana no es va produir fins al 1865 a nivell eclesiàstic i fins al 1933 a nivell municipal, a *Montgat, poble de futur*. Ajuntament de Montgat (Montgat 1987), pp. 15 i 17.
 - 2.- Marià RIBAS, *El Maresme en els primers segles del cristianisme*, p. 120.
 - 3.- *Atlante español*. Tomo VII, p. 131.
 - 4.- Pascual MADOZ, *Artículos sobre el Principat...*, p. 412.
 - 5.- Antoni PLADEVALL, «La capella de Sant Martí», p. 498. També es cita aquesta advocació a *Montgat, poble de futur*. Ajuntament de Montgat (Montgat 1987), p. 15.
 - 6.- Lluís GALERA; Salvador ARTÉS, *Notes històriques de la...*, p. 30, làm. 29-A.
 - 7.- M. PREVOSTI, *Cronologia i poblament a l'àrea rural de Baetulo*, p. 196.
 - 8.- ACB. *Liber II Antiquitatum*, foli 128, doc. 380.
 - 9.- ACB. *Liber I Antiquitatum*, núm. 940, foli 313.
 - 10.- X. BARRAL, *Les mosaïques romaines...*, pp. 90-91.
 - 11.- J. FERRANDO, *Iconografía de los santos*. Ed. Omega (Barcelona 1950), pp. 238-239.
 - 12.- Prudenci Climent, Aureli. Poeta llatí cristià. És el creador de l'Oda cristiana i de l'al·legoria poètica dins la mateixa temàtica religiosa. Pertanyen a la lírica els dotze himnes de l'*Himnari del dia* i les composicions en exaltació dels màrtirs que formen el *Peristephanon* (poeta de les corones).
 - 13.- Marià RIBAS, *El Maresme en els primers...*, p. 120.
 - 14.- X. BARRAL, *L'art pre-romànic...*, p. 285.
 - 15.- A. PLADEVALL, «Sant Romà de Can Sant-romà»..., p. 520.
 - 16.- A. PLADEVALL, «Santa Susanna», p. 450.
 - 17.- «...a parte orientis in podio de Veram usque ad ecclesiam Sancte Susanne, ...», *Catalunya Romànica*, vol. XX, p. 460.
 - 18.- Lluís GALERA; Salvador ARTÉS, S. *Notes històriques de la...*, p. 28.
 - 19.- J.M. CUYÀS, *Història de Badalona*, p. 116.
 - 20.- Joan ROSÀS, «Sepultures antropomorfes de Pomar (Badalona)», *Catalunya Romànica*, vol. XX. Enciclopèdia Catalana (Barcelona 1992), p. 142.
 - 21.- Cf. Jaume VELLVEHÍ i ALTIMIRA, «La toponímia com a font per a la història i l'arqueologia», *Jornades d'Arqueologia de Cabrera*, 1996 (en premsa).

- 22.- Cf. A.M. ALCOVER; F. de B. MOLL, *Diccionari Català Valencià Balear*, De. Moll (Palma de Mallorca 1985), sub voce «Monistrol».
- 23.- Coral CUADRADA, *El Maresme Medieval: Hàbitat, Economià i Societat, segles X-XIV*. Caixa Laietana (Mataró 1988), p. 445.
- 24.- *Catalunya Romànica*, vol. XVIII, Enciclopèdia Catalana (Barcelona 1991), p. 160.
- 25.- Marta PREVOSTI, *Cronologia i poblament a l'àrea rural de Baetulo*, p. 190.
- 26.- J. GUITART, «A propòsito de un Hermes-Pan bajoimperial», *Studia Archaeologica*, núm. 32, pp. 59-68.
- 27.- M. PREVOSTI, *Cronologia i poblament a l'àrea rural de Baetulo*, p. 196.
- 28.- ACB, *Liber II Antiquitatum*, foli 128, doc. 380.
- 29.- ACB, *Liber II Antiquitatum*, núm. 940, foli 313.
- 30.- Esteve ALBERT, *D'Iluro a Mataró*. C.E. Laietana (Mataró 1973), pp. 39-44.
- 31.- Joaquim GRAUPERA, «El culte a Sant Martí...», pp. 27-36.
- 32.- ACA, *Diversorum X*, n. 9, Perg. 1-3-64. Regesta a FÀBREGA i GRAU, A. *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, vol. I, documents dels anys 844-1000. Capítol de la Catedral de Barcelona (Barcelona 1995), p. 403-404.
- 33.- ACB, *Liber Antiquitatum II*, foli 441.
- 34.- Original perdut. Còpia de l'arxiu parroquial de Tiana fins al 1936. Publicat per *Catalunya Romànica*. Vol XX, p. 460.
- 35.- ACA, *Cartulari de...*, fol. 314, núm. 943. Editat per Josep Rius, vol. II, p. 55.
- 36.- APA, Manual del s. XIV-XV, fol. 106 i a GALERA, Ll.; ARTÉS, S. *Notes...*, p. 39.
- 37.- ACA, *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, doc. 937. CUYÀS, *Op. cit.*, p. 118.
- 38.- ACA, *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, foli 430, núm. 1269. Editat per Josep Rius, vol. II, p. 431.
- 39.- ACA, *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, foli 8, núm. 8. Editat per Josep Rius, vol. II, p. 45.
- 40.- A. FÀBREGA, *Diplomatari...*, pp. 398-399.
- 41.- A. FÀBREGA, *Diplomatari...*, pp. 467-468.
- 42.- ACA, *Cartulari...*, foli 314, núm. 943.
- 43.- J.M. CUYÀS, *Història de Badalona...*, p. 116.
- 44.- ACA, *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, doc. 937. J.M. CUYÀS, *Història de Badalona...*, p. 118.
- 45.- Original perdut. Còpia de l'arxiu parroquial de Tiana fins al 1936. Publicat per *Catalunya romànica*, Vol XX, p. 460.

BIBLIOGRAFIA.

DOCUMENTACIÓ EN GENERAL:

FÀBREGA i GRAU, A. *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, vol. I documents dels anys 844-1000. Capítol de la Catedral de Barcelona (Barcelona 1995).

LA CAPELLA DE SANTA SUSANNA:

GALERA, Lluís; ARTÉS, Salvador. *Notes històriques de la parròquia de Sant Feliu d'Alella*, 2a ed. Ajuntament d'Alella (Alella 1975), pp. 93-100.

MAS, Joseph. «La parròquia de Sant Feliu d'Alella», *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, vol. III. Societat General d'Arts Gràfiques (Barcelona 1909), pp. 1-56.

MAS, Joseph. *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, vol. XIII. *Antiguitat d'algunes esglésies del bisbat de Barcelona*. Tip. Cat. Pontif. (Barcelona 1921), p. 48.

PLADEVALL, Antoni. «Santa Susanna», *Catalunya romànica*, vol. XX. *El Barcelonès, El Baix Llobregat, el Maresme*. Enciclopèdia Catalana (Barcelona 1992), p. 450.

LA CAPELLA DE SANT MARTÍ:

BONET, Lluís. *Les masies del Maresme*. Ed. Montblanc-Martín-CEC. (Barcelona 1983), p. 20.

CUYÀS i TOLOSA, Josep M. *Història de Badalona*, vol. IV (Badalona 1978).

ESPINALT, Bernardo. *Atlante español o descripción general geográfica, cronológica, é histórica de España...* Imp. Hilario Santos (Madrid 1783). Tom VII, pp. 131-135 (Facsimil editat per la Caja de Ahorros de Mataró. Mataró 1968).

GALERA, Lluís; ARTÉS, Salvador. *Notes històriques de la parròquia de Sant Feliu d'Alella*. 2a ed. Ajuntament d'Alella (Alella 1975), lām. 29-A, p. 30.

GRAUPERA, Joaquim. «El culte a Sant Martí de Tours en el Maresme durant el pre-romànic i el romànic», *VIII Sessió d'Estudis Mataronins*, 19 d'octubre de 1991. Comunicacions presentades. MASM i PMC (Mataró 1992), pp. 27-36.

MADOZ, Pascual. *Artículos sobre El principat de Catalunya, Andorra i zona de parla catalana del regne d'Aragó al «Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar»*, Madrid 1849. Curial (Barcelona 1985), pp. 411-412.

MAS, Josep, Mn. «Notes històriques del bisbat de Barcelona», Vol. XIV, pp. 59-162 (inèdit).

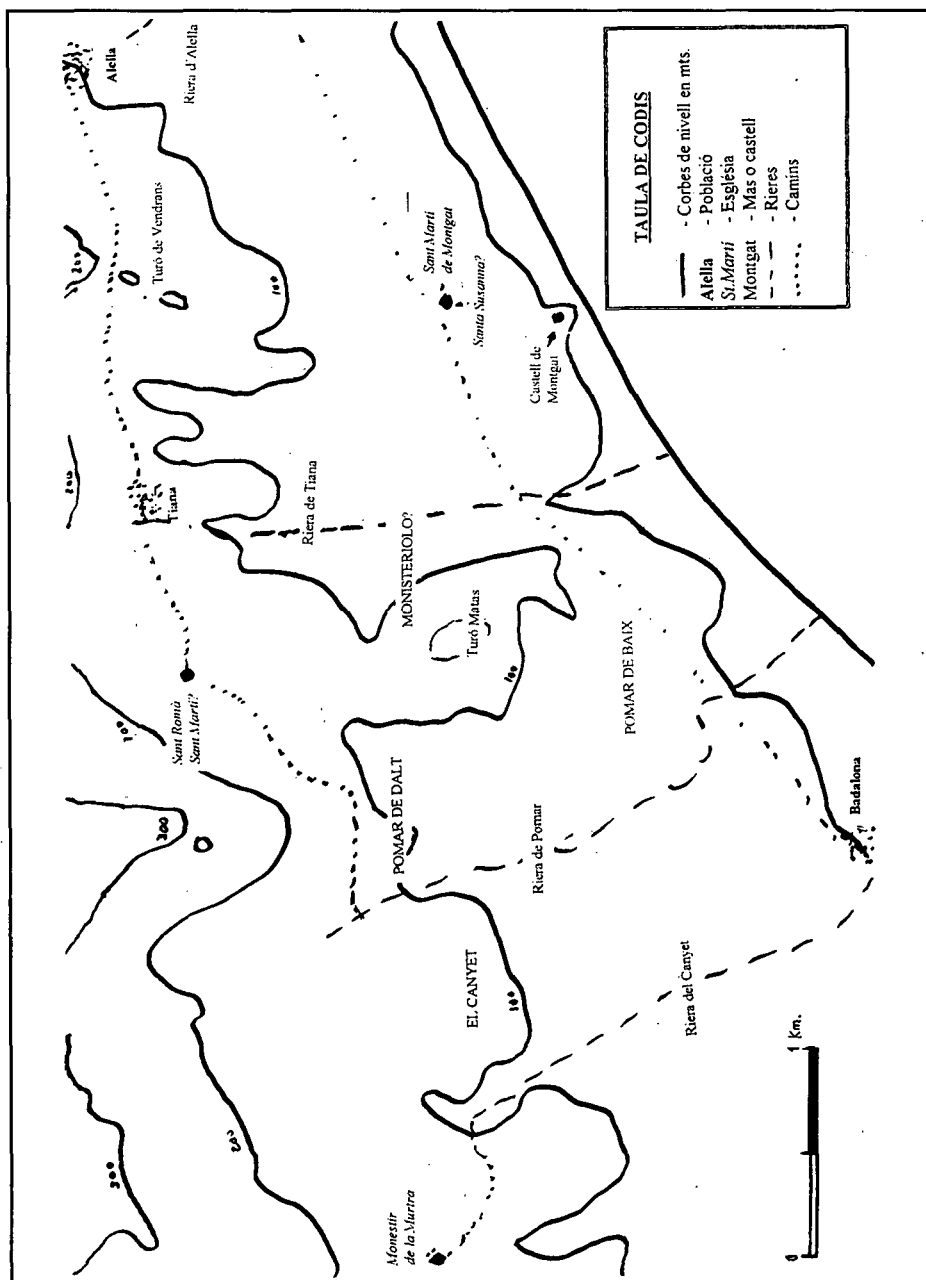
PLADEVALL, Antoni. «La capella de Sant Martí», *Catalunya romànica*, vol. XX. *El Barcelonès, el Baix Llobregat i el Maresme*. Enciclopèdia Catalana (Barcelona 1992), p. 498.

PREVOSTI, Marta. *Cronologia i poblament a l'àrea rural de Baetulo*. Museu de Badalona; Ajuntament de Badalona (Badalona 1981), pp. 215-126.

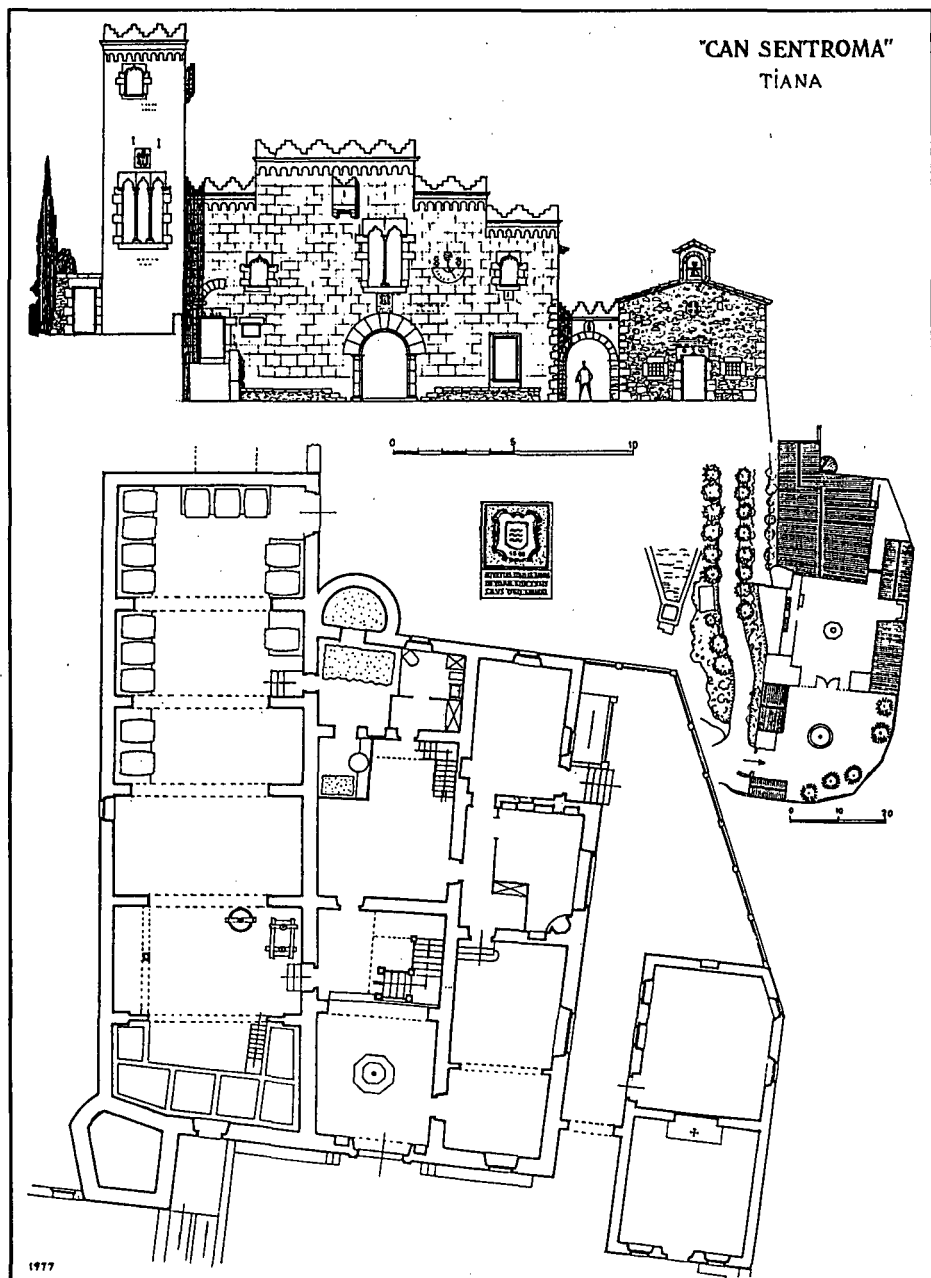
RIBAS, Marià. *El Maresme en els primers segles del cristianisme*. Caixa d'Estalvis Laietana; Ed. Dalmau (Mataró-Barcelona 1975), Premi Iluro 24, p. 120.

LA CAPELLA DE SANT ROMÀ:

- BARRAL, X. *Les mosaïques romaines et médiévales de la regio Laietana (Barcelona et ses environs)*. Universitat de Barcelona. Institut d'Arqueologia i Història de Barcelona, 1978. (Publicaciones eventuales, 29), pp. 90-91.
- BARRAL, X. *L'art pre-romànic a Catalunya (segles IX-X)*. Ed. 62 (Barcelona 1981), pp. 40, 66, 49, 285-286.
- BONET i GARÍ, Lluís. *Les masies del Maresme*. Montblanc; Martín Centre Excursionista de Catalunya (Barcelona 1983), pp. 225-230.
- CUYÀS, J.M. «Masies badalonines. Can Sentromà», *Butlletí de la Secció Excursionista de Badalona*, núm. 4 (sept.-oct. 1931), pp. 6 i 7.
- FORTUNY, E. de. «Conceptes de la vida i la mort en els segles XIV i XV», *Butlletí de la Secció Excursionista de Badalona*, núm. 32 (juliol-agost 1936), pp. 2 i 15.
- GUIARD, J. «Excavación de la zona sudeste de la villa romana de Sentromà (Tiana)», *Pirenae*, núm. VI, pp. 111-165.
- GUIARD, J. «Última campaña de excavación en Sentromà de Tiana», *Información arqueológica*, núm. 8-9 (maig-desembre 1972), p. 57.
- MAS, Josep. «Notes històriques del bisbat de Barcelona», vol. XIV. AHCB (inèdit).
- PADRÓS, J.M. «Sentromà, 18 siglos de historia», *Butlletí del Museu Municipal de Badalona Amistad*, núm. 10 (desembre 1969).
- RIBAS, Marià. *El Maresme en els primers segles del cristianisme*. Premi Iluro, 24. Caixa Estalvis Laietana; Ed. Dalmau (Mataró-Barcelona 1975), pp. 119-120.

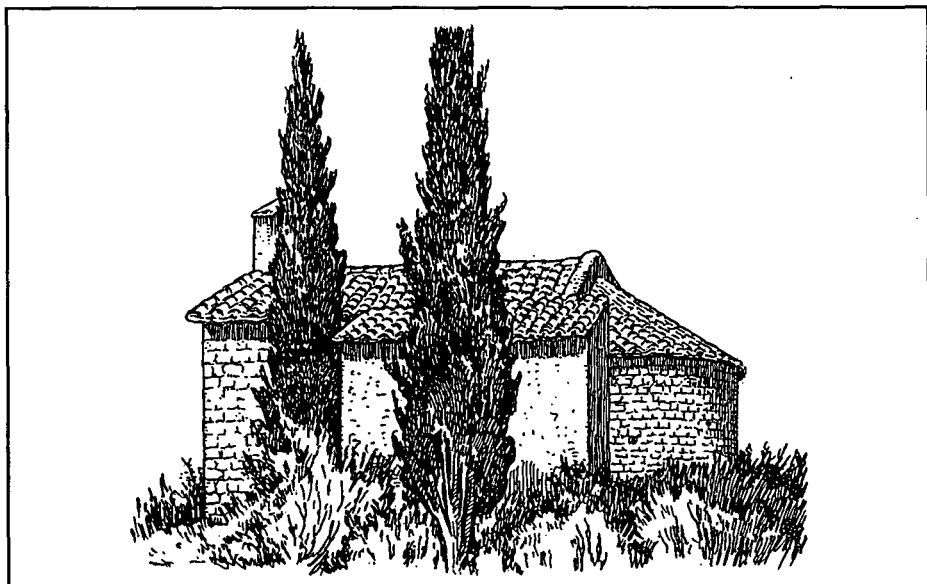

Mapa toponímic per a la localització de les capelles romàniques de Sant Martí de Montgat i Santa Susanna d'Alella (Joaquim Graupera, 1996).

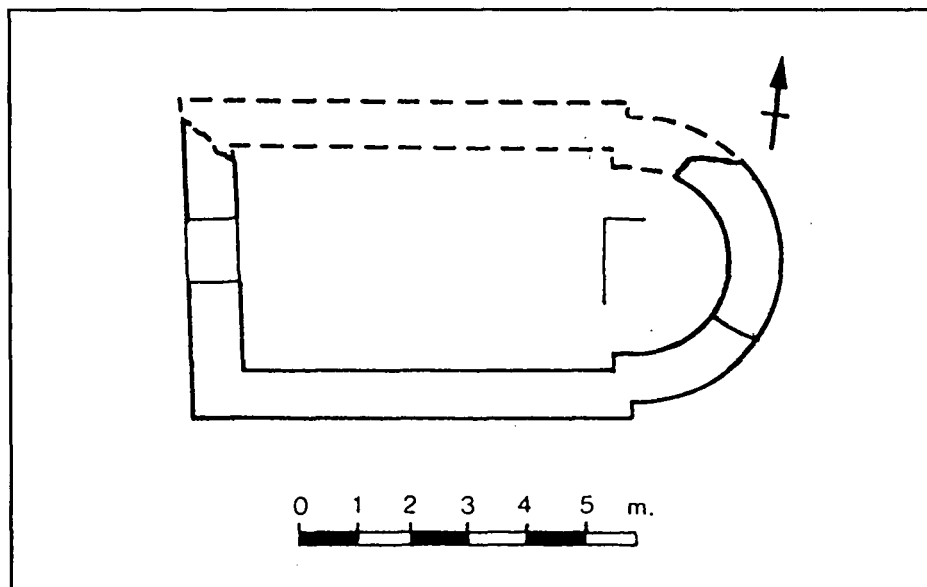

«CAN SENTROMÀ», Tiana.

Publicat a Lluís Bonet, *Les masies del Maresme*, CEC (Barcelona 1983), p. 229.

Ermita de Sant Martí, a can Ribas, de Montgat.
Publicat a RIBAS, Marià. *El Maresme en els primers segles del cristianisme*, Caixa d'Estalvis Laietana, Dalmau Mataró. Premi Iluro, 24 (Barcelona 1975)

Sant Romà de Tiana (dibuix J.A. Adell).
Publicat a BARRAL, Xavier. *L'art pre-romànic a Catalunya*, Ed. 62, pp. 285-286.